

xii. 6.582 - 1941. xii. 27. - kétes - egyhangú;

6.677 - 1942. ii. 19. - történeti - egyhangú;

6.768 - -"-. v. 19. - vegyes - egyhangú.

"címzende" jöpi dobtörés avarlatott.

xiii. 6866. - 1942. vi. 26. - államhird. i. kisp. - nylt. hit.

Magyarország középben, Ung m. 1914. viii. 29.
ref.

államhird.-i : címzende.

avatói átírati 1132/10-42

rep. 1942. vi. 26.

1. PARAGCENI M. KIR. TISZA ISTVÁN EMLÉKEZETÉRE

JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KAR.

1102. - 1941/1942. évi tanév.

Érk: 1942. évi június hó 24. n.

Eltérítési

Dr. János Kádár

Államjogi kiadvány:

Dr. János Kádár - Károlyi F. F.

" Károlyi F. F.

professzor matematik.

Debrecen 1942. évi június hó 24. n.

Főnöki írásra elfogadom.

János Kádár

Egyhangú minősítéssel
elfogadom.

1942. jún. 25.

Károlyi F. F.

A P É N Z F O R G A L M I É S K Ö Z G A Z
D A S Á G I S Z E R E P E .

Államtudományi doktori értekezés.

Irta:

Horváth Zsuzsanna

Debrecen, 1942. június hó.

A 2701

F O R R Á S M U N K Á K :

1./ Heller Farkas: Közgazdaságtan I. kötet. Elméleti Közgazdaságtan. Második teljesen átdolgozott kiadás. Budapest, 1921. Németh József Könyvkiadóvállalata. I. Horthy Miklos ut 15.

2./ Földes Béla: A társadalmi gazdaságtan elemei. Negyedik átdolgozott kiadás. Budapest. Az Athenaeum irodalmi és nyomdai r.t. kiadása 1905.

3./ Navratil Ákos: Közgazdaságtani és pénzügytani jegyzetek. 1906. Politzer-féle könyvkiadóvállalat. Budapest, IV., Veres Pálné-utca 16.

4./ Kovács Gábor: A közgazdaságtan elemei. Az I. kötet I. fele. Második, teljesen átdolgozott kiadás. Csáthy Ferenc tudományegyetemi könyvkereskedés és könyvkiadóvállalat kiadása. Debreczen, 1919.

5./ Roscher Vilmos: A nemzetgazdaság aaptanai. /Kiss János fordítása/ Második kiadás. Budapest, Lampel R. könyvkereskedése /Wodianer és fiai/ részvénytársaság. VI. Andrassy ut 21.

6./ Balás Károly: Politikai gazdaságtan.II. rész.
Budapest,1922.Eggenberger-féle könyvkereskedés,Rényi
Károly.IV.,Kecskeméti utca.

I. Rész.

Átmenet a cseregazdaságról a pénzgazdaságra.

Ha vizsgáljuk azokat a gazdasági jelenségeket, amelyek a kezdetleges forgalom alaptényezői voltak, s mely jelenségek összességét cseregazdálkodásnak nevezzük, igen sok olyan fogyatékoságát látjuk, amelyek kiküszöbölése az egész forgalmi és gazdasági életnek nyilvánvaló érdeke volt.

Ma már, a pénzforgalom tökéletes kifejlődése után elmaradnak azok a hátrányok, amelyek természetes következményei voltak a kezdetleges cseregazdaságnak, mert a pénz a javak forgatásának természetes és általánosan elfogadott eszköze lett.

A pénz használatát még nem ismerő primitív ember a cserénél nagy nehézségekkel áll szemben. Találnia kell olyasvalakit, akinek éppen arra a tárgyra van szüksége, amit ő elcserélni akar és aki cserébe olyan tárgyat ad, amelyet viszont a primitív ember keres. De nagy nehézségeket okoz a cseretárgyak értékének egybevetése is. Hogyan térítendő meg pl. az az érték-különbség, ami egy ló és egy juh között van? Fennmaradnak ezek a nehézségek akkor is, ha a nagy tárgyak piacát elválasztjuk a kis tárgyak piacától, mivel ilyenkor is nehéz olyan embert találni, akinek éppen az a tárgy kell, amit mi cserélni akarunk.

Ezen nehézségeken - állapítja meg Heller Farkas /Id.m. I. 116.1./ - az embert annak a ténynek megfigyelése segítette át, hogy bizonyos tárgyakat a cserénél mindig készségesen és szívesen szoktak elfogadni. Ilyen tárgyakat aztán az emberek igyekeztek maguknál tartani, mégha azokat saját gazdaságukban nem is tudták felhasználni. A cserét ilyen tárgyak

közvetítésével bonyolították le. Ez már igen jelentős átmenetet jelent a pénzgazdaságra, a csereközvetítők jelentőségének súlypontja a használati érték teréről átsiklik a csereérték terére.

Hátránya volt a cseregazdaságnak az a sok nehézség is, amely a javaknak egyik helyről a másik helyre való szállításával együttjárt. Az egyes tárgyak terjedelme és értéke között sokszor kedvezőtlen volt az arány. Sok tárgynak az értékét nehezen lehetett megállapítani, esetleg csak szakértelemmel. Némely tárgy belső természeténél fogva /romlandóság, értékcsökkenés/ nem volt alkalmas arra, hogy mint csereközvetítő szerepeljen.

Mindezeket a nehézségeket olymódon igyekeztek kiküszöbölni, hogy csereközvetítőül olyan tárgyakat használtak, amelyek ezen fogyatékoktól leginkább mentesek.

Elég korán kezdték használni a különböző fémeket, különösen a nemes fémeket, aranyat. Ámde ilyen kö-

rülmények között is az emberek mérlegekkel voltak kénytelenek megjelenni a piacon. Ezen úgy segítettek, hogy az egyes fémdarabokat súlyuk és minőségük szerint megjelölték és így bocsátották forgalomba.

Ami pedig az egyes fémdarabok alakját illeti, legcélszerűbbnek mutatkozott az érmealak./Egy kocka-alak pl. a kopásnak sokkal jobban ki van téve, tartása kényelmetlenebb/ Ez volt tehát az a fejlődési folyamat, mely a mai pénzhez elvezetett.

Ebből a fejlődési folyamatból láthatjuk, hogy a forgalmi élet teremtette meg a pénzt. Nem az államhatalom, hanem maguk a cserélő felek. A pénzügyészet kiszemelése - állapítja meg Földes Béla /Id.m. 238-239.1./ - a társadalmi életfunkcióknak természetes hatása volt, mely épügy érvényesült, mint az élet egyéb részeinek szervezésére és szabályozására vonatkozó elveknek keresése. A jogrend csak elismerőleg, de nem alkotólag hatott a pénzrendszerre. A törvényhozás csak elismer egy már létező állapotot. A pénz

először csak kis körökben terjed, pl. csak a kereskedők körében, innét lassan tovább terjed; "ami azelőtt kivétel volt, szabállyá válik; most a szabálytól való önkényes eltérés kivétel és mint ilyen, nyomasztó." /239.1./

Az államhatalom tehát csak később vette kezébe a pénzhasználat szabályozását és annak egyuttal újabb fontos szerepet is adott. Törvényes fizetési eszköz rangjára emelte, s ezáltal a pénz piaci jelentőségén kívül álló újabb funkciót is nyert. /Heller Id.m. 121.1./

Kovács Gábor a csereforgalom alapján vizsgálva a közgazdaság fejlődési fokait, megkülönböztet naturálgazdaságot, ha a forgalom a javak közvetlen kicserélésén alapszik, pénzgazdaságot, ha a csere közvetítését már speciális eszköz végzi. Végül, amikor az értékpénzt pótló eszközök és az ezek alapját képező hitel is bevonódik a forgalom lebonyolításába, hitelgazdaságról beszélünk. /Id.m. 55-60. 1. /

A pénzgazdaság korát két alkorszakra osztja:

1./ naturálpénzgazdaság, 2./ ércpénzgazdaság. A naturálpénzgazdaság még nagyon közel van a cseregazdasághoz. Pénz gyanánt itt tulajdonképen áruk szolgálnak, de ezek az áruk olyanok, amelyek fokozott kelendőséggel bírnak. Az emberek látták, hogy vannak olyan jószágok, amelyeket szivesebben cserélnék el. Igyekeztek tehát ilyen jószágot maguknál tartani. A saját áruikat ilyen tárgyakért cserélték el, s ezen tárgyak közvetítésével aztán megszerezhették az általuk igényelt dolgokat. Ilyenkor tehát közvetítő cserét csináltak. Ezek a jószágok aztán általános csereszközzé, vagyis pénzzé lettek. De ez a pénz még csak naturális pénz.

A naturális pénz azonban nem elégítette ki a növekvő forgalmat. Az általános csereszköznek kelendősége mellett az értékeség, szállításra való alkalmasság, könnyű megőrizhetőség és a helyettesíthetőség tulajdonságait is magában kell birnia. Ezért szükségképen odafejlődött a forgalom, hogy mérték és

suly szerint értékelhető, minőségileg egyenlő javak, főleg a fémek lettek a csere általános közvetítőjévé. A naturálpénzgazdaság tehát átalakult ércpénzgazdasággá.

II. Rész.

A pénzgazdaság előnyei a cseregazdasággal szemben.

Navratil felsorolja azokat az előnyöket, amelyeket a pénzgazdaság a cseregazdasággal szemben képvisel./ Id. m. 299.1/

Eltekintve attól, hogy egyes cseretárgyak huzamosabb idő alatt romlásnak vannak kitéve, a kívánt jószágért folytatott fokozatos csere sok időt emészt fel, mert nagyon nehéz a cserélő feleknek egymásra találniok. "A fokozatos csere az idővesztés mellett nagyobb kárral is jár, mert nagyon ritka eset az, hogy valaki a cserénél jószága teljes értékét megkapja ellenérték gyanánt." Ugy gondolom azonban, hogy az idézett tulajdonságot nem lehet kizárólag a cseregaz-

dálkodás sajátjának tekinteni, mert igen gyakran előfordul ez a jelenség a pénzgazdaságnál is. Ezen csak az áraknak az egész vonalon való rendszeres megállapítása segíthetne, ami természetesen megvalósíthatatlan kívánságom.

A cseretárgyak összegyűjtése, raktározása igen sok nehézséget okoz. A pénz tartása sokkal könnyebb, kevesebb tért foglal, szállítása nehézségekbe nem ütközik.

Cserénél azt látjuk, hogy a jószág értéke fokozatosan csökken. Mikor a jószágot, melyet a csere közvetítése végett szereztünk meg, tovább adjuk, már kevesebbet ér, mint amikor megszereztük.

A pénz igen alkalmas vagyongyűjtésre. Kis térfogat mellett nagy értéket képvisel, nem romlik, értéke kevésbé változik." A pénz a vagyongyűjtésnek is utat nyitván, egyuttal a magántulajdon elveinek is erős fejlesztőjévé lesz." /Ugyanő/

Földes Béla a cseregazdaságnak forgalmi hátrá-

nyain kívül különösen két fogyatékoságát említi:
1./ sok jószág romlásnak van kitéve, 2./ a javak
kicserélése sok időt vesz igénybe.

Ezek tehát az előnyei a pénzgazdaságnak a csere-
gazdasággal szemben. Következésképpen megállapít-
hatjuk, hogy a mai forgalmi és gazdasági ~~éle~~ élet
a pénz mellőzése esetében megbénulna, annak működé-
se pénz hiányában lehetetlen volna. Mint Földes Bé-
la mondja, a pénz feltalálása nélkül " a gazdaság
okvetlenül visszaesett volna a legkezdetlegesebb
állapotba és azon laza kötelékek, melyek az első
társadalmi alakzatokat összetartották, ismét fel-
bomlottak volna." / Id.m. 236.1/ Roscher pedig a
pénz feltalálásának olyan jelentőséget tulajdonít,
mint a betűírás feltalálásának. / Id.m. 381.1./

Milyen tulajdonságokkal bírjon a pénz?

Vizsgálva azokat a kellékeket, amelyekkel a tö-
kéletes pénzügyi életnek birnia kell, a következő

megállapításokat tehetjük:

Szükséges, hogy már maga a pénz anyaga is értékes legyen. Legyen tehát a pénznek belső értéke. Papírpénznél és váltópénznél ezt a belső értéket nem találjuk meg, éppen ezért sokan tagadják ezt a tulajdonságot a papír és váltópénzekre vonatkozólag, Ez a felfogás nem jogosult, mert - állapítja meg Navratil - " itt a magában véve értéktelen /papír/, vagy kisebb értékű /váltópénz/ jószágot csak a hitel, mely kényszeren is alapulhat, vagy a korlátolt kis forgalom csekélyebb jelentősége s az így kifejlődött szokás teszi pénzzé." /Id.m. 294.1./

Fontos kellék, hogy a pénzt általánosan ismerjék és mindenki hajlandó legyen elfogadni. Mihelyst egyesek, vagy egyes körök nem ismerik el a pénzt - állapítja meg Földes /Id.m. 245.1./ - feladatát vagy egyáltalán ~~em~~ nem, vagy csak részben teljesítheti. A pénzforgalom előnyei csak ott érvényesülhetnek, ahol mindenki elismeri a pénzjószág errevalóságát.

Kell, hogy a pénz megfeleljen az értékegyenlő-

ség és értékállandóság követelményeinek. Az előbbi azt jelenti, hogy a pénz anyaga a föld bármely részén azonos, egyenlő legyen. Az utóbbi alatt értjük azt a tulajdonságot, hogy a pénzfőzés értéke lehetőleg ne változzon. E

Ezen most említett sajátságok feltétlenül szükségesek ahhoz, hogy valamely főzés pénzzül használható legyen. Vannak azonban egyéb tulajdonságok is, amelyek főleg a pénzforgalom szempontjából bírnak jelentőséggel. Ilyen fontos tulajdonság, hogy osztható legyen a pénzfőzés, vagyis terjedelmének változása egyenes arányban álljon értékének változásával.

Forgalmi képességgel bírjon. Oly főzések, melyek könnyen, kevés költséggel, csekély veszteséggel szállíthatók helyről helyre, a forgalom igényeinek jobban megfelelnek. A forgalmi képesség a tárgy értékétől és tartósságától függ. Azok a tárgyak, amelyek nagy értékkel bírnak, könnyen viselik a szállítási

költségeket, azok viszont, amelyeknek tartósságuk nagy, a szállítás veszélyeit.

Anyaga tartós, alakja könnyen felismerhető legyen a pénznek. Más javakhoz viszonyítva is értékes legyen. Ebben a tekintetben is annál tökéletesebb a pénz, mennél értékesebb az anyaga.

Nyilvánvaló, hogy ezen tulajdonságokkal leginkább az ércpénzek bírnak. Itt is első helyet foglal el az arany. A felsorolt tulajdonságokat az aranynál találjuk meg leginkább, annak értéke viszonylag a legállandóbb, belső értéke a legnagyobb, kis tömege is nagy értéket képvisel.

Roscher szerint "minél jobban kifejlődik a közgazdaság, annál gyakrabban kell nagy fizetéseket tenni; erre pedig az érc természetesen annál alkalmasabb, minél értékesebb." /Id.m. 389.1./ Nemes ércetek azért is felelnek meg legjobban ezen kívánalmaknak, mert ezeknél a kínálatot a kereslettel az egész földkerekségen egy színvonalon megtartani sokkal

könnyebb, mint más áruknál. Az aranynak és ezüstnek nincsenek különböző nemei, / az erdélyi és ausztráliai arany pl. nem különbözik egymástól, de már pl. a vas igen / hanem csak különböző kapcsolatai más ásványokkal.

Roscher a nemes érceknek különösen két fontos hatását említi: egyfelől, hogy igen kis részekre oszthatók és minden egyes rész értéke térfogatával arányos, másfelől, hogy a jelnyomást könnyen rájuk lehet tenni, s ezáltal súlyuk és finomságuk jelét olyan hitelességgel mutatják, hogy a kereskedő közönség nem kényszerül minduntalan megmérni és megkémlelni. / Id.m. 395.1. /

A pénz csereközvetítő és értékmérő szerepe.

I. Ha azokat a funkciókat vizsgáljuk, amelyeket a pénz magába foglal, s amelyek a pénzt a gazdasági életben oly rendkívül nagy jelentőségre emelték, kétségtelen, hogy legnagyobb jelentőséget ad a pénznek csereközvetítő és értékmérő szerepe. Ez a két

feladat - állapítja meg Földes Béla - egymáshoz oly közel áll, hogy ritkán fogják azt két különböző jószággal végezni. Bár nincs kizárva. Lehet, hogy valamely jószág értékmérőnek nagyszerűen megfelel, de nem csereközvetítőnek és viszont. Ha azonban különböző jószágokkal történik az értékmérés és a csereközvetítés, az ilyen pénzforgalom mindenesetre tökéletlenebb lesz. Ezért általában ugyanaz a pénzjószág szokta teljesíteni mindkét funkciót, mégpedig oly módon, hogy a csereeszköz funkcióból fejlődik az értékmérő funkció és csak ritkán történik megfordítva.

Heller szerint két fontos feltétele van annak, hogy a pénz csereközvetítő lehessen. Szükséges mindenekelőtt az, hogy a pénz testi jószág legyen. Immateriális javak nem alkalmasak arra a feladatra, hogy a cserét közvetítsék, mert azokat nem lehet kézről kézre adni, ami pedig a cserének lényege. De szükséges az is, hogy általános keresletnek örvén-

dező jószág legyen. Csak így fogják a felek pénzért szívesen átengedni javaikat. Mindenki által kereslett jószág pedig szerinte csak az, amely szükségletkielégítésre alkalmas. A pénz értékes volta is csak abból származhatik, hogy szükségletkielégítésre alkalmas." Minthogy a pénz a legáltalánosabb érvényű jószág, - hiszen a munkamegosztásos társadalomban bármilyen jószágot szerezhethünk érte, - azért a legkeresettebb jószág is lesz, mert szükségletkielégítésünkben a legnagyobb mozgékonytságot biztosítja." / Id.m. 129.1./

Ezzel a tisztultabb felfogással szemben a régi értékelméletek azt hirdették, hogy a pénznek mindenki részéről keresett voltát az állam akarata és parancsa hozza létre. Már bizonyos haladást jelent az az elmélet, mely a pénzérték alapját a pénz fémértékében látja. Ezt az elméletet nevezték metallizmusnak. Felváltja a metallizmus elméletét a nominalizmus, mely azt vitatja, hogy a pénz értékét nem a fém-

tartalomból meríti, hanem a forgalomból, vagyis abból a körülményből, hogy a piacon pénzért árukat lehet vásárolni.

A metallizmus és a nominalizmus homlokegyenest ellentétes elméletek. Ennek az ellentétnek magyarázata az, hogy a pénznek kétféle értéke van: áru és csereértéke. Az áruérték azt jelenti, hogy a pénz maga is, mint matéria értékkel bír /nemes érc/ ; csereértéke pedig abban áll, hogy a pénz forgalmi szerepének emelkedésével a piacon a névérték felülmulja az áruértéket. Az áruérték háttérbe szorul a csereérték mellett. Nyilvánvaló, hogy a metallizmus a pénznek áruértékéből indul ki, míg a nominalizmus annak inkább csereértékét veszi tekintetbe.

II. A pénz azonban nemcsak csereközvetítő, hanem értékmérő is. Az érték a javaknak szükségletkielégítésünkre való alkalmas voltát fejezi ki. A pénzhasználat által a javaknak ezen szükségletkielégítésre való alkalmas voltát számbelileg ki tudjuk fejezni.

Ennek a számbeli kifejezésnek eszköze a pénz. A primitív cserénél a két legfontosabb kérdés az volt, hogy mit és mennyit kap az ember cserébe. A számbeli viszonylatokat mindig két-két tárgy között fejezték ki. Aki juhokat akart cserélni borért, az borban, aki gabonát akart szerezni pl. szalmáért, az gabonában fejezte ki követelését. A pénznek segítségével vétele ezt az állapotot gyökeresen megváltoztatta. Most már minden értékitéletnek egységes nevezője lett a pénz, minden számítási ítéletnek ugyanabban a jószágban /a pénzben/ való kifejezése lehetővé vált.

A pénz tehát közös alapot teremtett az értékek kifejezésére. Miképpen nyelvünkkel a gondolatot, úgy tudjuk a pénzzel az értéket kifejezni.

Helyesen állapítja meg Heller Farkas /Id.m. 141. l./, hogy a pénz értékmérő funkciója nem önálló funkció, hanem a pénz csereközvetítői funkciójának folyománya. A csereközvetítői szerep általánosulása

avatja a pénzt értékmérővé. Itt vannak tehát a közös érintkezési pontok a pénznek csereközvetítői és értékmérői szerepe között.

Balás Károly nem ismeri el a pénz értékmérői szerepét." Általános értékmérő semmi esetre sem lehet a pénz, mert ilyesmi nincsen. Csereérték kifejezőjének, vagy ár kifejezőnek lehetne mondani az elvontan elgondolt, vagy kimondott pénzösszeget, de nem a pénzdarabot. A konkrétan kifizetett, vagy odaadott pénzösszeg maga az ár, mely megtestesülhet materiális pénzdarabokban is." /Id.m. 557.1./

A pénzhelyettesítők és a papírpénz.

Korán mutatkoztak törekvések arra, hogy az ércpénzt csereközvetítői /egyszersmind értékmérői/ szerepében másvalami, nála is könnyebben kezelhető csereeszközzel helyettesítsék. A teljes értékű pénzek ugyanis súlyosak voltak, tartásuk kényelmetlen, megőrzésük sokba kerül és szállításuk is nehéz.

Ezen körülményeknél fogva az emberek nagyobb mennyiségű pénzt nem szívesen tartottak maguknál, hanem azokat bankoknak adták át letétbe, s a bankárok a náluk elhelyezett pénzekről letéti jegyet állítottak ki. Ezek a letéti jegyek képezték az átmenetet az ércpénzről a papírpénzre. A letéti jegyek ugyanis forgalomba kerültek, azokat fizetéseknél elfogadták, mert tudták, hogy a letéti jegy által képviselt ércpénzt a bankároknál megtalálhatják. Így azután olyan forgalom állott elő, mely az adásvételt nemesércpénz tényleges átadása nélkül bonyolította le. A bankokba vetett bizalom növekedésével a közönség többé nem is vizsgálta azt, hogy az általuk kibocsátott jegyek tényleg ércpénzfedezettel bírnak-e, hanem csak azt, hogy az irat valóban a bank által van-e kibocsátva.

Később kifejlődik egy másik intézmény is a pénz helyettesítésére, ez a csekk /cheque/. Nem más ez, mint a banknál letéttel rendelkező félnek az

utalványozása. Tehát lényegileg ugyanazt a szerepet tölti be, mint eredetileg a bankjegy betöltött, míg a bankjegy a későbbi fejlődés folyamán letér eredeti utjáról és a bank hitelművelete lesz, amennyiben a bank most már nemcsak a nála tényleg letétben fekvő összegekről állít ki és hoz forgalomba jegyeket. /Heller Id.m. 149.1./

Pénzhelyettesítőnek tekinthető a váltó is, bár a váltó hosszabb lejáratánál fogva más elbírálás alá esik, mint a másik két pénzhelyettesítő, a bankjegy és a csekk/. A váltó, épen úgy, mint a csekk is, magánjogi alapon nyugvó fizetési eszköz - állapítja meg Balás Károly /Id.m. 585.1./ - szemben a valutáris tulajdonképeni pénzzel és az államjeggyel. A váltó vagy fizetési ígéretet tartalmaz /saját váltó/, vagy fizetési meghagyást /idegen váltó/. Ha a fizetést ígérőnek, illetőleg fizetésre utasítottnak hitele van, szívesen fogadják el pénz helyett olyanok, akik a követelés behajtására vállalkoznak.

Ha a váltó nem kerül forgalomba, hanem a hitelzőnél marag, aki egyszerően megvárja annak kifizetését, akkor az nem teljesít a pénzhez hasonló fizetéstechnikai szolgálatot. Hogy a váltó pénzhelyettesítő fizetési eszköz gyanánt szerepelhessen, szükséges, hogy az forgalomba kerüljön. / Balás Károly Id. m. 585. 1./

Ha a bankjegyet az államhatalom bocsátja ki, akkor államjegyről beszélünk. Ez is tehát pénzhelyettesítő, melynek forgalomképességét az állam ~~(am)~~ azáltal garantálja, hogy pénz helyett összes pénztárai korlátlan mértékben elfogadni kötelesek.

A pénzhelyettesítő nem pénz, hanem /mint Heller mondja/ pénz helyett keringő fizetési eszköz. Így minden pénzhelyettesítőnek három kelléke van. Először is a pénzhelyettesítő csak pénzről szóló utalvány. Ennek megfelelően pénzhelyettesítő csak az lehet, amely mellett beváltási kényszer áll. Mint Roscher mondja: "a pénzhelyettesítő, amennyiben er-

re a névre méltó, kibocsátójának a hitelén alapszik, vagyis azon a biztosságon, hogy annak idején valószínűs pénzzel fog beváltatni." / Id.m. 405.1./ Végül a pénzhelyettesítők elfogadása, vagy visszautasítása a felek tetszésére van bízva.

A bankjegy is csupán képviseli azt az összeget, amelyről szól. A bankjegy tehát pénznek nem tekinthető, annak értéke a mögötte álló fedezet értékének a függvénye. Minél kevesebb a valószínűség arra, hogy a bankjegyet fémpénzre lehet beváltani, annál inkább korlátozott lesz annak használhatósága.

Lehetséges azonban az is, hogy a bankjegy beválthatósága teljesen megszűnik. A bankjegyet, mint utalványt ércpénzre beváltani többé nem lehet. Ez esetben az tovább pénzhelyettesítőnek nem tekinthető, hanem valószínűs pénzzé lesz. Ez a valószínűs pénz a papírpénz. A pénzhelyettesítők tehát ezen minőségüket csak addig tartják meg, amíg azoknak

ércpénzre való beváltásuk lehetséges. Mihelyst ez a lehetőség megszűnik, a pénzhelyettesítő is megszűnik pénzhelyettesítő lenni és valóságos pénzzé lesz.

A papírpénz, mely ily módon önálló pénzzé lesz, egyuttal ugyanazokat a pénzfunkciókat foglalja magába, mint az ércpénz. Ennek is csereközvetítő és értékmérő szerepe kiváló jelentőséget nyer, de egyuttal, önállóságának következményeképen semmi összefüggésben nincs többé a mögötte álló ércfedezettel és értékalakulása független attól.

A pénz értékének változása.

A pénz értékének változása mindennapi jelenség. Ez a változás fordított arányban van a javak árának változásával. Ha a javak ára emelkedik, akkor a pénz értéke csökken, viszont a javak árának a

csökkenése a pénz értékének emelkedését jelenti.

A javak árában, mint tükörképben nyilvánul meg a pénz vásárlóképessége.

A pénz értékének változását azonban nemcsak a javak árának változás^a befolyásolja. A pénz maga is ~~épen~~ jószág, melyet épen úgy termelnek, előállítanak, mint bármely más jószágot, vagy árut. Tehát figyelembe kell venni termelésének körülményeit is, főleg termelési költségeit.

De mert a társadalom használja is a pénzt, a használata terjedelme szintén befolyásolja a pénz értékét.

Magára a pénzre is a kereslet és kínálat általános szabályai vonatkoznak. A kereslet és kínálat viszonya épen úgy kihat a pénz értékére, mint más áruknál az árra. Minél inkább csökken azon pénzjószág mennyisége, amely pénztitési célokra fordítható, annál nagyobb lesz a pénzjószág-

nak és így a pénznek is az értéke és viszont a pénzmennyiség relatív növekedésével csökken a pénzjóságnak és ezzel a pénznek is az értéke.

/Navratil: Id. m. 296.1./

A pénz értékének ingadozását a cserébe kapott javak árhullámozása tükrözi vissza. Különösen a nyersanyagok áralakulása érzékelteti a pénz értékének ezen ingadozását. A fogyasztási cikkek már kevésbé, mert ezek hosszabb termelési folyamaton mennek keresztül, s így sokkal könnyebben mutatnak fel ingadozást, azonkívül ezeknél a keresleti viszonyok is sokkal könnyebben változhatnak.

A pénz értékének ingadozását indexszámokkal szokták kifejezni. Havi, vagy heti jelzések alapján megállapítják egy évre az átlagárát. Ezt a megállapítást megteszik pl. tíz éven keresztül. Ennek alapján megállapítják az egyes javaknak ilyen tíz éves átlagárait. Ezen átlagárakat egyen-

lővé teszik százzal, s a későbbi átlagárakat ehhez az alapszámhoz viszonyítva százalékokban fejezik ki. Az alapszámhoz viszonyított értéket összeadják és elosztják a vizsgált cikkek számával. Így kapják meg a 100.-hoz viszonyított átlagértéket, az ugynevezett jelzőszámot /index/, mely jellemző azon évi áralakulásra, de egyuttal a pénz azon évi értékére is. Ha aztán a jelzőszámokat több évre egymásután kiszámítjuk, láthatjuk a pénz értékének a hullámzását.

Hibája ennek a számításnak az, hogy a világon szereplő összes áru figyelembe nem vehető, márpedig tökéletes eredményhez csak ez esetben juthatnánk.

Bár a tudománynak hosszú időig törekvése volt olyan pénz után kutatni, mely az értékmérésnek állandó eszköze volna, ez a mai napig sem sikerült, Midőn látták, hogy a fémpénz értéke nem állandó, a munkában, majd a gabonában kerestek oly

pénzt, melynek értéke állandó volna. Ez azonban hiábavaló törekvés. A pénz értékállandósága forgalmilag is lehetetlen. A pénz ugyanis az áruk mindenkori cserearányait fejezi ki, s így a pénz értékállandósága ezek állandóságát tételézné fel, ami azonban az azokat befolyásoló tényezők folytonos változásánál fogva teljesen lehetetlenség.

Egyesek, hogy az ércnek értékingadozását elkerüljék, a többszörös értékmérő rendszerével, /multiple standard/ akartak kísérletet tenni.

Több olyan jószágot igyekeztek pénzjószággá tenni, melyeknek ára különböző mértékben változik. Ezeknek áringadozása kiegészítené egymást, táblázatot készítenének róla és így az egyes pénzjószágokban való értékváltozásokat mérni, következésképpen a szerződésbeli kötelezettségeket mindig változtatni lehetne.

Természetesen a forgalmi életben ez az értékmérő sem lenne feltétlen tökéletes, hiszen

az a feltevés, hogy a különböző jószágok árának ingadozása kiegészítené egymást, ~~nem~~ vehető bizonyosra, márpedig a többszörös értékmérő problémája ezen a feltevésen alapszik.

III. Rész.

A pénz hatása az áralakulásra.

/ A mennyiségi elmélet./

A javak árának változását nem lehet pusztán azokra az okokra visszavezetni, amelyek csupán e javak oldaláról hatnak az ár megállapítására. /Igy pl. az illető árura irányuló kereslet, ki-
 nálat, termelési költségek stb./ A pénz olda-
 lán ható tényezők is jelentősek a javak árának
 alakulására. A pénz értékének csökkenésével a
 javak ára - ceteris paribus - emelkedni fog. Le-
 hetséges, hogy az árak emelkedését kizárólag a
 pénz oldalán ható tényezők hozzák létre. Az ár-

alakulás rendszerint oly okok eredője, melyeknek egy része az árujóság, másik része pedig a pénzjóság oldaláról hat. Menger véleménye ebben a tekintetben a következő:

Ha minden árunak minden piacon egyformán emelkedik az ára, ez valószínűleg csak a pénz oldalán ható tényezőkre vezethető vissza. Az áruk egy részénél bekövetkező árváltozás okai valószínűleg inkább magukban az illető árukban keresendők. Minden árunak minden piacon bekövetkezett egyenlő irányu, de különböző mérvű árváltozása valószínűleg mindkettőnek /pénz és áru/ az oldalán ható tényköörülményekben keresendő.

/Navratil: Id.m. 3o2.1./

Az ugynevezett mennyiségi elmélet hívei /Hume, John Stuart Mill/. rámutattak arra, hogy a pénz értéke összefüggésben van annak mennyiségével, épen úgy, mint minden árué. Minél több pénz áll a társadalom rendelkezésére, annál több pénzt

kell adni az egyes javakért. Ilyenkor természetesen a javak ára emelkedni fog, ami egyúttal a pénz értékének csökkenését jelenti.

Ezen elmélet hívei nem vették figyelembe azt, hogy a pénzből csak annyi kerül forgalomba, amennyi annak lebonyolítására szükséges." A tapasztalat azt mutatja - állapítja meg Földes Béla -, hogy rendes körülmények között minden ország annyi pénzt szerez, amennyi a forgalom eszközlésére adott körülmények között szükséges és ha ez be nem következik, az csak annak tulajdonítandó, hogy helytelen intézkedések által a pénzforgalom okszerű alakulását megzavarják." /Id.m. 255.1./

Elgondolásuk mégis helyes, mert a forgalomban lévő pénz mennyiségének valóban hatása van az árak alakulására. Jól láthatjuk ezt a papírpénz

példájából. Minél többet bocsát ki belőle az államhatalom, annál kevesebb lesz az értéke, s annál inkább fognak emelkedni az árak. /Látható volt a

világháboru utáni időkben, amikor a korona^a értéke szinte napról-napra romlott, úgyhogy az emberek milliókban beszéltek. De tapasztalható ez a jelenség napjainkban is, Semmiképen sem~~x~~ állithatjuk, hogy pl. 1937-ben és 1942-ben pengő = pengő. Egyfelől a javak ára ma is emelkedik, másfelől a pénz értéke csökken./

Földes Béla foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mitől függ egy államban a pénznek a mennyisége. Megállapításai a következők:

Sűrű népesség mellett gyorsan megy a pénz kézről-kézre, gyér népesség mellett lassabban. Sűrű népesség mellett tehát több pénzre van szükség, épen úgy, mint a nagyobb forgalom mellett. A forgalom és a népsűrűség összefüggésben vannak egymással. Értékes pénzügyi szférából kevesebb mennyiségre van szükség, mint értéktelenből. De jelentős tényező a pénz mennyiségének megállapítása szempontjából az a kérdés is, hogy az illető állam-

ban mennyire játszik szerepet még a csere, valamint a hitel fejlettségének kérdése is. Ha a pénz gyorsan teljesíti szolgálatát, akkor is kevesebb pénzzel érheti be az állam. "Az a tallér, mely évenként tizszer megfordul, igazán annyi szolgálatot tesz, mint az a tallér, amely egy évben csak egyszer kerül egyik kézből a másikba." /Roscher: Id. m. ~~392~~. ~~393~~ 403. lap./

Ahol a pénz egy részét kincsgyűjtés céljából kivonják a forgalomból, ott természetesen több pénzre van szükség, mint ahol az egész pénzmenyiség mindig forgalomban van. Épen így ott is, ahol a pénzt tartalékalapokra használják, s ily módon csökkentik forgalmát.

Végül figyelembe veendő az a körülmény is, hogy a pénz egy része kikerül az állam területéről és külföldön forog, tehát a belföldi forgalomban nem fejti ki pénzfunkcióját. /Földes: Id. m. 256-57. l./

Roscher Vilmos a pénz mennyiségére befolyással lévő körülménynek említi a pénzhelyettesítők mennyiségét és forgalmi gyorsaságát is.

/Id. m. 405. l./ Ha a pénzhelyettesítő, állandó és általános elfogadásra talál, magában foglalja mindazokat a pénzfunkciókat, amelyekkel az ércpénz bír, ilyenkor tehát kevesebb valószínűség /érc/ pénzre van szükség.

Mindezen általános szempontok figyelembevétele mellett tekintetbe kell venni az egyes államok speciális viszonyait is. Az általános és különleges szempontok szem előtt tartásával kell az államhatalomnak eljárnia, amikor a forgalomba hozandó pénznek a mennyiségét megállapítja.

T A R T A L O M J E G Y Z É K :

I. Rész.

Átmenet a cseregazdaságról a pénzgazdaságra.

II. Rész.

A pénzgazdaság előnyei a cseregazdasággal szemben.

Milyen tulajdonságokkal bírjon a pénz?

A pénz csereközvetítő és értékmérő szerepe.

A pénzhelyettesítők és a papírpénz.

III. Rész.

A pénz hatása az áralakulásra./Mennyiségi elemélet.

E K 10001/1954